

Сергій СКРИПНИК,
доцент кафедри екології та біологічної освіти Хмельницького національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Екологічна освіта: виклики сьогодення

Анотація. У статті розглянуто сучасні виклики, що постають перед екологічною освітою в умовах глобальних екологічних проблем. Проаналізовано наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, окреслено основні напрями розвитку екологічної освіти в контексті сталого розвитку. Визначено провідні педагогічні технології (проектне навчання, STEM/STEAM-підхід, інтерактивні методи, цифрові ресурси), що сприяють ефективному формуванню екологічної компетентності здобувачів освіти. Запропоновано практичні шляхи впровадження екологічної освіти в Україні: інтеграція екологічних знань у всі навчальні дисципліни, створення екоосвітніх просторів у закладах освіти, посилення співпраці з громадськими організаціями та формування системи неперервної екологічної освіти. Зроблено висновки, що екологічна освіта є стратегічним чинником збереження довкілля та важливим інструментом забезпечення сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: екологічна освіта; сталий розвиток; екологічна свідомість; педагогічні технології; глобальні виклики; екологічна культура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема екологічної освіти і виховання активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У сучасних працях акцент робиться на поєднанні екологічних знань із ціннісними орієнтаціями та практичними навичками екологічно доцільної поведінки.

Зокрема, В. Вербицький та І. Сапрунова [1] підкреслюють, що екологічна освіта сьогодні повинна ґрунтуватися на засадах сталого розвитку, поєднувати освітній, виховний та соціально-практичний аспекти. На думку С. Гончаренка [2], фундаментом формування екологічної культури є педагогічні основи, які інтегрують природничі знання з вихованням відповідальності за стан довкілля.

Важливим орієнтиром для розвитку національної системи екологічної освіти є Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року [3], де наголошується на необхідності формування екологічної компетентності населення та впровадження інноваційних освітніх практик.

О.Іванова [4] розглядає сучасні освітні технології (проектні методи, інтерактивні форми навчання, використання цифрових ресурсів) як ключові інструменти підвищення рівня екологічної компетентності учнів та студентів. Аналогічні позиції поділяє С. Лук'яненко [5], наголошуючи на формуванні екологічної культури у системі неперервної

освіти, починаючи від дошкільного віку і закінчуючи навчанням упродовж життя.

Значний внесок у світову наукову думку зробили Д.Медоуз та співавтори [6], які ще у 70-х роках XX століття окреслили межі економічного зростання та наголосили на необхідності зміни парадигми розвитку. Їхні ідеї стали основою концепції сталого розвитку, що нині активно впроваджується в освітній процес.

В.Орлов [7] розглядає екологічну освіту в контексті євроінтеграційних процесів, підкреслюючи необхідність гармонізації української освітньої політики з європейськими стандартами. Подібні акценти містяться і в документах ЮНЕСКО [8], де сформульовано цілі та завдання екологічної освіти для досягнення глобальних Цілей сталого розвитку.

М.Хілько [9] розглядає екологічну освіту як основу для розвитку екологічної просвіти та громадянської активності, вбачаючи у ній ключ до подолання сучасних екологічних загроз. А Г.Шевченко [10] акцентує на інноваційних підходах у шкільній практиці, де важливими стають інтеграція екологічного змісту у всі навчальні предмети та використання сучасних педагогічних технологій.

Отже, аналіз наукових праць свідчить, що екологічна освіта нині розглядається як багатовимірний процес, що поєднує знання, цінності та практичні дії, а її розвиток є одним із ключових викликів освітньої системи в умовах глобальних екологічних проблем.

Основний виклад матеріалу

1. Глобальні виклики екологічної освіти

Сучасне людство перебуває у стані постійного протистояння з глобальними екологічними загрозами, які мають безпосередній вплив на якість життя та безпеку суспільства. До таких викликів належать:

- зміни клімату та пов'язані з ними екстремальні погодні явища;
- забруднення довкілля (атмосфери, гідросфери та ґрунтів) унаслідок промислової діяльності;
- зростання обсягів відходів та проблеми їхньої утилізації;
- деградація екосистем і втрата біорізноманіття;
- урбанізаційний тиск та зростання антропогенного навантаження.

Відповідні фактори вимагають від системи освіти формування нового типу особистості – з екологічним мисленням, критичною свідомістю та готовністю діяти на користь збереження довкілля.

2. Екологічна освіта як основа сталого розвитку

Згідно з концепцією сталого розвитку, яка отримала міжнародне визнання в документах ООН та ЮНЕСКО [8], екологічна освіта виконує інтеграційну функцію між природничими, соціальними й гуманітарними науками. Вона має забезпечити:

- формування екологічної культури як системи цінностей та норм поведінки;
- екологізацію навчальних програм, що передбачає інтеграцію екологічних знань у всі предмети;
- підготовку майбутніх фахівців, здатних приймати рішення в умовах екологічної невизначеності;
- розвиток громадянської активності у сфері охорони природи та екологічної політики.

Отже, екологічна освіта виступає не лише інструментом набуття знань, але й механізмом соціальних змін.

3. Педагогічні технології екологічної освіти

Сучасний освітній процес вимагає використання інноваційних методів, які сприяють практико-орієнтованому засвоєнню екологічних знань. Найефективнішими є:

- проектне навчання – виконання екологічних проєктів, досліджень, екологічних експертиз;
- STEM/STEAM-підхід – інтеграція природничих наук, технологій, інженерії, математики та мистецтва у вирішенні екологічних проблем [4; 5];
- інтерактивні методи – дискусії, дебати, рольові ігри, моделювання екологічних ситуацій;
- цифрові ресурси (EdTech) – онлайн-курси, віртуальні лабораторії, інтерактивні карти, мобільні застосунки для моніторингу довкілля.

За даними Г. Шевченко [10], саме поєднання традиційних і новітніх підходів забезпечує максимальний виховний ефект у шкільній практиці.

4. Практичні напрями впровадження екологічної освіти

Розвиток екологічної освіти в Україні потребує системного підходу, що включає такі напрями:

- інтеграція екологічних знань у навчальні програми всіх освітніх рівнів;
- створення екоосвітніх просторів у закладах освіти (екологічні лабораторії, зелені зони, шкільні екопарки);
- співпраця з громадськими організаціями та науковими установами для проведення екологічних акцій і досліджень [7; 9];
- формування системи неперервної освіти – «дитячий садок – школа – університет – громада», де екологічна тематика є наскрізною;
- підвищення кваліфікації педагогів, зокрема через сучасні тренінги, онлайн-курси та обмін досвідом у міжнародних проєктах.

Ефективна екологічна освіта повинна мати практичну спрямованість і формувати конкретні компетентності у здобувачів освіти. Одним із ключових напрямів є інтеграція екологічної складової у навчальні програми різних дисциплін. Наприклад, у курсі біології вивчаються питання утилізації відходів, охорони рідкісних видів рослин і тварин, а в географії – аналіз екологічних проблем рідного краю. Такий підхід сприяє формуванню системного мислення та усвідомленого ставлення до довкілля.

Важливе значення має дослідницька діяльність здобувачів освіти, яка дозволяє безпосередньо долучитися

до вивчення стану довкілля. Старшокласники можуть проводити моніторинг чистоти місцевих водойм, вивчати вміст пластику у довкіллі або досліджувати стан зелених насаджень у місті. Подібні дослідження не лише розвивають практичні навички, а й критичне мислення та здатність робити екологічно обґрунтовані висновки.

Практичний досвід учнів також формується через участь у різноманітних екологічних акціях та волонтерських ініціативах. Всеукраїнські та локальні заходи, такі як «Зробимо Україну чистою разом!» або «Озеленимо планету», сприяють формуванню громадянської активності та соціальної відповідальності. Крім того, проєктна діяльність учнів і студентів дозволяє вирішувати конкретні екологічні проблеми: створювати систему сортування відходів у школі, облаштовувати «зелені класи» на відкритому повітрі, встановлювати контейнери для збору батарейок тощо. Такі ініціативи часто реалізуються за підтримки місцевих органів влади та громадських організацій.

Сучасні цифрові технології значно підвищують ефективність екологічної освіти. Використання мобільних додатків для моніторингу стану повітря та води, віртуальної та доповненої реальності для моделювання наслідків вирубки лісів або глобального потепління робить навчання наочним і практично орієнтованим.

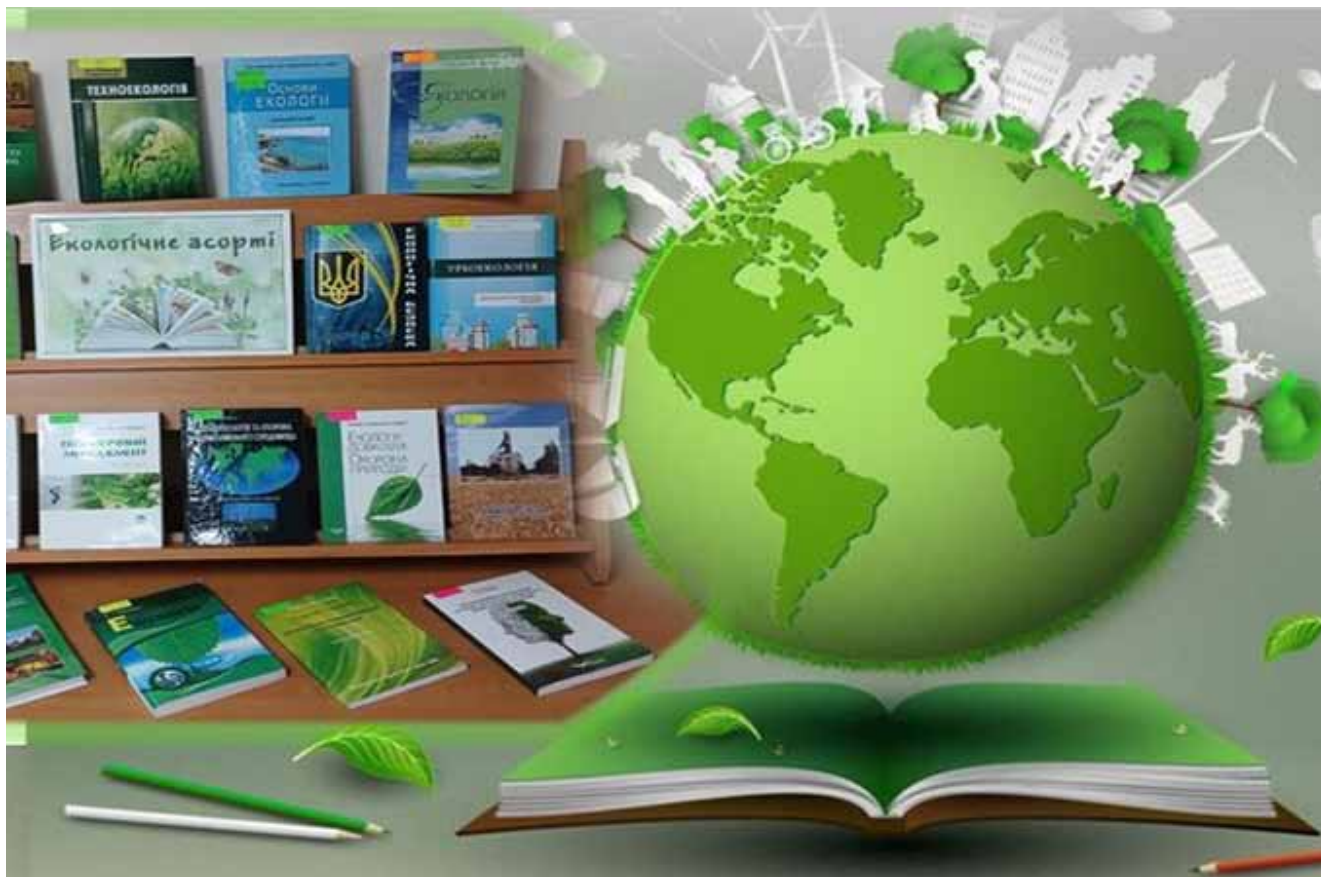
Важливу роль відіграє позашкільна діяльність – гуртки юних натуралістів, еколого-натуралістичні центри, туристично-краєзнавчі секції. У рамках цих форм роботи школярі доглядають за рослинами, спостерігають за тваринами та беруть участь у всеукраїнських конкурсах «Юний дослідник» або «Парки – легені міст», що сприяє закріпленню знань у практичній діяльності.

Не менш значущим є партнерство навчальних закладів з громадами та бізнесом. Співпраця з комунальними підприємствами з питань сортування сміття, проведення екскурсій на підприємства з переробки відходів або залучення спонсорів до екологічних проєктів створює умови для реалізації екологічних знань на практиці та формує у здобувачів освіти відчуття відповідальності за стан довкілля.

Таким чином, практичне впровадження екологічної освіти передбачає комплексний підхід, поєднуючи інтеграцію знань у навчальні дисципліни, дослідницьку та проєктну діяльність, активну участь у волонтерських і громадських ініціативах, застосування цифрових технологій та розвиток партнерства між школою, громадою і бізнесом. Усі ці напрями спрямовані на формування екологічної культури, свідомого ставлення до природи та готовності діяти на користь сталого розвитку.

Аналіз наукових праць, нормативних документів і сучасних освітніх практик дозволяє зробити висновок, що екологічна освіта є стратегічним напрямом розвитку суспільства в умовах глобальних екологічних загроз. Вона виступає не лише засобом формування знань про довкілля, але й потужним чинником виховання відповідального громадянина, здатного приймати екологічно доцільні рішення.

Встановлено, що сучасні виклики – зміна клімату, деградація екосистем, зростання обсягів відходів, урбанізаційний тиск – потребують нових підходів до організації навчального процесу. Екологічна освіта має інтегруватися в усі рівні та дисципліни, поєднуючи

традиційні форми з інноваційними методами (проектне навчання, STEM/STEAM, цифрові технології, інтерактивні форми роботи).

Практична реалізація екологічної освіти повинна ґрунтуватися на принципах неперервності, інтегративності та активної участі молоді в природоохоронній діяльності. Важливим є створення освітнього середовища, де теоретичні знання поєднуються з практичними екологічними діями, що сприяє розвитку екологічної культури та формуванню свідомого ставлення до природи.

Отже, екологічна освіта в сучасних умовах – це не лише освітній компонент, а й один із провідних механізмів забезпечення сталого розвитку України. Її ефективність можлива лише за умови комплексної взаємодії державних інституцій, освітніх закладів, науковців, громадських організацій і самих здобувачів освіти різних рівнів.

Використані джерела

1. Вербицький В. В., Сапрунова І. М. Екологічна освіта та виховання в умовах сталого розвитку. Екологічна наука і освіта. 2019. № 2 (12). С. 15–22.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні основи екологічної освіти школярів. Київ: Либідь, 2017. 268 с.
3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 28.08.2025).
4. Іванова О. Л. Сучасні освітні технології у формуванні екологічної компетентності. Педагогіка та психологія. 2021. № 3. С. 45–51.
5. Лук'яненко С. М. Екологічна культура і свідомість у системі неперервної освіти. Харків: Основа, 2020. 192 с.
6. Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W. The Limits to Growth: The 30-Year Update. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing, 2004. 338 p.
7. Орлов В. А. Екологічна освіта у контексті євроінтеграційних процесів. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2018. № 10 (73). С. 12–17.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO Publishing, 2017. 62 p.
9. Хілько М. І. Екологічна освіта і просвіта як основа сталого розвитку. Вісник екологічної безпеки. 2016. № 1. С. 23–29.
10. Шевченко Г. П. Інноваційні підходи до екологічної освіти в закладах загальної середньої освіти. Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки. 2022. Вип. 2. С. 34–40.